

Dekonstrukcinės medžioklės laimikiai

Aušra Jurgutienė, *Dekonstrukcinių skaitymų užrašai: monografija.*

Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2023, 310 p.

Augustas Sireikis

A. J. Greimo semiotikos ir literatūros teorijos centras
Literatūros, kultūros ir vertimo tyrimų institutas
Vilniaus universitetas
El. paštas augustas.sireikis@flf.vu.lt
<https://orcid.org/0009-0005-3049-662X>

*Dekonstrukcija vyksta savaime, tai įvykis, kuris nelaukia nei subjekto,
nei netgi modernybės svarstymo, sąmonės ar susiformavimo.*

Tai dekonstruojasi [*Ça se déconstruit*].

Jacques Derrida

Ne paslaptis, kad nūdien dekonstrukcija – tai ne tik konceptas ir teorinė mokykla, bet ir ideologinių diskusijų ar net kovų objektas. Vienus ji džiugina dogmų įtarinėjimu, kitiems kelia nerimą pagarbos tradicijoms stoka. Vieni žvelgia į dekonstrukcinį įskiepi skirtinguose humanitariniuose moksluose su viltimi, jog tai padės aktualizuoti kultūros tyrimus anapus akademinės bendruomenės, o kiti, atvirkščiai, dekonstrukciją sieja su ironiška laikysena ir mįslingu kalbėjimu užuolankomis, kuris skirtas mažam, tuos pačius raktinius žodžius kartojančiam specialistų ratui. Vieni kviečia plėtoti dekonstrukcinius tyrimus, kiti – laikytis nuo šios mados atokiau, o tretį – jau net laidoti kaip atgyveną. Kai požiūrių įvairovė tokia plati, kartais darosi keblu ne tik vertinti, bet ir apskritai aiškiai, be išlygų pasakyti, kas gi ta dekonstrukcija – idėja, filosofija, metodas ar poza?

Tokioje situacijoje Aušros Jurgutienės monografiją norėtusi palyginti su medžiokle – žygiu į tankiai apaugusį mišką ir intriguojančių laimikių dalyba. Be abejo, dauguma literatūros mokslininkų apie tuos plotus girdėję, galbūt turi parsinešę ir namie pasistatę net keletą lauktuvių, tačiau daugiausia šiuos brūzgynus Lietuvoje yra tyrę filosofai, o Jurgutienė aiškiai pabrėžia, kad jos tikslas – dekonstrukcinė literatūros kritika. Sykiu su pavadinimui itin vykusiai parinktu žodžiu „užrašai“, terminas „kritika“ šiuo atveju taip pat taiklus ir iškalbingas. Mat ši knyga – tai ne (literatūros) *teorijos* veikalas, o veikiau *praktika*. Ne reikšmės principų, suvokimo dėsnių ar žodžio meno apskritai apmąstymas, o konkretiems tekstams bei ankstesniems jų tyrimams skirtas darbas.

Medžiota ilgai, o grobiai – itin skirtingi, tad nenuostabu, jog dar prieš išstatydama juos apžiūrai, autorė prisipažįsta: analizės „parašytos skirtingu metu skirtingoms konferencijoms ir publikuotos labai įvairioje akademinėje spaudoje darant pauzes“ (Jurgutienė, 2023, p. 10). Viena vertus, monografija iš tiesų parbyla tartum ne vienu balsu, eigoje varijuoja ir temos, ir tonas, vis kitomis spalvomis išsiskleidžia ir ta pati dekonstrukcija. Šitai atrodo natūralu, ypač prisimenant provokatyvią prieigos pradininko nuostatą, kad „dekonstrukcija nėra metodas ir negali būti transformuota į metodą“ (Derrida, 2006b, p. 192).

Kita vertus, net pačioje laisviausioje improvizacijoje ilgainiui išryškėja įpročiai ir pasikartojimai – mąstymo prielaidų ir išankstinio vertinimo sufleriai. Būtent į juos pabandydysime susitelkti šioje recenzijoje. Antraip nei Jurgutienė, kuri daugiau remiasi romanizmo dvasios vedamais amerikiečių dekonstrukcionistais, siūlome grįžti prie gana skeptiškai (būtent ką tik cituota fraze) juos vertinusio Derrida ir įkandin jo kelti klausimą: ką diskursas liudija ne deklaratyviai, o nejučiomis, tarytum netyčia, per prieštaravimus ir paradoksus? Šiam tikslui ir kryptį siūlome atvirksčią nei „užrašų“ knygoje: pradėti nuo atskirų medžioklės žygių, o tik tada pabandyti įvertinti kaip jiems ruošiasi, kokie įrankiai atsirinkti, kokių galbūt pritrūko ir pan.

Pirmtakų medžioklė: polemika ir dialogas su lietuvių literatūros tyrimų klasikais

Viena vertus, Jurgutienės sprendimas apmąstyti žinomiausių XX amžiaus lietuvių literatūros kritikų – Vytauto Kubiliaus ir Rimvydo Šilbajorio – darbų santykį su dekonstrukcija tikrai įdomus ir aktualus. Mūsų literatūros kritika vis dar stokoja išsamesnių tyrimų, kuriuose būtų keliami didžiųjų teorinių mokyklų sąveikos su sovietine cenzūra klausimai (skirtingai nei to paties laikotarpio filosofija, pvz., Peluritis, 2022), lyginimo su mąstymu išeivijoje, galų gale, kaip sekėsi (arba ne) fenomenologiją, hermeneutiką, struktūralizmą bei kitas prieigas vystyti po nepriklausomybės atkūrimo. Maža to, itin intriguojamai ir pasirinktos perspektyvos kontekste pagrįstai skamba „užrašų“ autorės siekis nepasitikėti abiejų, jos pačios žodžiais tariant, „metafizinių“ kritikų atsiribojimu nuo dekonstrukcijos ir ištirti neintencionaliai jų svarstymuose išryškėjančias šios mąstymo krypties užuomazgas.

Tačiau, kita vertus, šis nesąmoningų, postuluojamoms tiesoms nepasiduodančių tendencijų pristatymas grindžiamas gana prieštarais argumentais:

1. Teigiama, jog abu klasikus su dekonstrukcija sieja tai, kad jų tekstuose „aptarinėjamos kūrinio kalbos imanencijos bei retoriškumo implikacijos“ (p. 71), nors ne vienoje knygos vietoje imanentinė literatūros analizė siejama su struktūralizmu, kurį dekonstrukcija siekė įveikti.
2. Tartum siekdama atsverti šitaip įvestą implikaciją, kad darbas su menine kalba neapeliuojant į išorinę tikrovę – tai išskirtinai dekonstrukcinio mąstymo bruožas, autorė tvirtina, jog „Kubiliui ir Šilbajoriui buvo būdinga antistruktūralistinė laikysena, racionalistinių interpretacijų vengimas ir metodologinio grynumo atsi-

sakymas“ (p. 61). Tačiau šitai problemos nesprendžia, mat skeptiškas požiūris į griežtas taisykles ir loginį mąstymą būdingas ir nieko bendro su dekonstrukcija neturinčioms kritikos kryptims.

3. Savitai tęsiant antrąjį argumentą, rašoma, kad „trečiąjį dekonstrukcinį blykstelėjimą abiejų kritikų tekstuose siečiau su artimumu romantizmo tradicijai“ (p. 67). Paralelė tarp dekonstrukcijos ir romantizmo šioje knygoje pasirodo ne sykį, tačiau nei konceptams skirtuose skyriuose, nei kūrinių analizėse, nei tų pačių lietuvių kritikų aptarime nesprendžiamas paradoksas, jog romantinis priešinimasis teleologijai, racionalizmui ir kt. buvo grindžiamas binarinėmis priešpriešomis – būtent tuo, ką dekonstrukcija įprastai ardo. Jurgutienė tartum fiksuoja šią įtampą ir pripažįsta, kad, pavyzdžiui, Kubilius visą lietuvių literatūrą linkęs apibendrinti metafiziniais dualizmais, tačiau vis vien tai vertina kaip „literatūros vaizdinio ir mąstymo apie jį nestabilumą, neužbaigtumą ir neaiškumą“ (p. 68), o tai neva jau dekonstrukcinio mąstymo ženklas¹.

Dėl tokio atslaidumo – noro rasti dekonstrukcijos grūdą įtartinai jai svetimose žemėse – pamatinis knygos terminas patiria infliaciją. Tikėtina, kad to priežastis – pačios autorės perimtas polinkis atsispirti nuo dviejų narių opozicijų: iš pradžių visa Vakarų kritika padalijama į „konstrukcinę“ ir „dekonstrukcinę“ (p. 54–55), paskui remiamasi nyčiška apoloniško ir dionisiško pradų priešprieša (p. 130, 155–156, 178), dar vėliau tautinės tapatybės diskursas skirstomas į „šildantį“ ir „šaldantį“ (p. 255–259) ir t. t. Toks svarstymo pobūdis atrodo nesuderinamas su esminiu dekonstrukcijos tikslu – kritikuoti metafizinį mąstymą ne apverčiant tradicines priešpriešas aukštyrų kojomis, o demonstruojant, kad jos pačios tėra išvestiniai konstruktai. Antai, žymusis archirašto konceptas, kuris „užrašuose“ beveik nefigūruoja, juk žymi ne paprastą fonocentrinės logikos apvertimą ir grafinio užrašo pirmenybę balso atžvilgiu, o tai, kad pats balso supriešinimas su raštu – tai mąstymo apie kalbą ir reikšmę redukcija, paremta naivia prielaida, jog vienas iš kalbos režimų gali suteikti tiesioginį prasmės patyrimą (žr. Derrida, 2006a: 79). Be analogiško judesio mąstymas stringa polemikoje tarp dviejų stovyklų ir lieka dekonstrukcijos projekto prieangyje.

Peršasi retorinis klausimas, ar šią teorinę problemą būtų padėjęs spręsti intensyvesnis dialogas su Lietuvoje jau atliktais dekonstrukcinės perspektyvos tyrimais. Mat žvelgdama į literatūros kritiką jau nepriklausomybės metais, Jurgutienė apsiriboja publikacijų apie dekonstrukciją apžvalga ir katalogavimu, tačiau su panašia kryptimi kaip ir ji judėjusių mokslininkų idėjomis nediskutuoja (p. 72–102): Audronės Žukauskaitės darbai paminimi vien kaip pirmieji dekonstrukcijos bandymai Lietuvoje, Jūratės Baranovos tyrimai

¹ Derrida idėjų reikšmė šiuolaikinei romantizmo sampratai apmąstyta ne viename tyrime, tačiau dažniausiai eksplicitiškai pabrėžiant, kad dekonstrukcijos ryšį su romantizmu įtvirtino būtent Jeilio kritikai, o ne pats Derrida (žr. Redfield, 2007; Clark, 2007 ir kt.). Tuo tarpu Jurgutienė linkusi veikiau akcentuoti dekonstrukcijos pradininko ir jo sekėjų JAV tyrimų giminystę, o ne skirtumą. Ji pripažįsta, kad „dekonstrukcijos šalininkams romantikų metafizinis idealizmas, kaip ir visa logocentrinės kultūros tradicija, buvo ir neišvengiamas kritikos objektas“ (p. 45), tačiau tai, kas kritikuojama, esą drauge savaip integruojama. Deja, šis paradoksas (kaip ir dekonstrukcijos santykis su fenomenologija, kurį aptarsime vėliau) „užrašuose“ išsamiai neaptariamas ir bet koks diskurso artimumas romantizmo idėjoms arba estetikai automatiškai sugretinamas su dekonstrukcija.

sutraukiami į postmodernizmo anotaciją, o Nijolės Keršytės (2008, p. 90) akcentuotas principas, jog Derrida mąstyme kalba – tai „subjektyvybės mirties vieta“, pavadinamas „pernelyg kategorišku“ (p. 134), tačiau realios polemikos su šiuo tvirtinimu nėra. Turint omenyje, kaip dažnai „užrašuose“ akcentuojamas dekonstrukcijos ir autobiografiškumo ryšys, labai gaila, kad tokie nesutarimai paminėti vos sakiniu.

Trumpai tariant, panašu, jog vietoj debatų pirmenybė suteikta kiekybei – išvardijamos ne tik monografijos, bet ir su dekonstrukcija susijusios disertacijos, įterpiami net dekonstrukciniam požiūriui į kalbą artimai mąstę rašytojai (Ričardas Gavelis, Vidas Morkūnas ir kt.), tačiau nei ginčytis, nei argumentuotai kritikuoti nė vieno dekonstrukcijos keliu žengusiojo nesiryžta.

Siamo dvynių medžioklė: su kritika suaugusios literatūros analizė

Lyginant su ką tik aptartais, daug sėkmingesni atrodo tie medžioklės žygiai, kurių metu siekta nušauti du zuikius vienu šūviu – ir dekonstruoti žinomą lietuvių literatūros kūrinio interpretaciją, ir pateikti alternatyvų to paties teksto skaitymo būdą. Antai, polemizuodama su Vanda Zaborskaitė, Jurgutienė atsispiria nuo nedidelio įtrūkio trečiojoje Maironio eilėraščio „Pavasaris“ strofoje ir tartum ardydama megztinį išplėtoja į subjekto resignaciją orientuotą interpretaciją, kuri naujai papildo poeto kūrinuose jau daug sykių ryškintą įtampą tarp patriotinės ir erotinės meilės. Galbūt analizėje kiek per daug preambulių ir dėl minėtų priežasčių be reikalo ilgai grįžtama prie to paties dionisiško prado, tačiau autorė itin aktualiai prisideda prie klausimo, kaip nesuinteresuotos estetikos idėja, Zaborskaitės atveju susieta su hermeneutika, sovietmečiu galėjo prisidėti prie (auto)cenzūros. O žvelgdama į Jono Aisčio eilėrašį „Man tave“ ir interpretuodama nesusikalbėjimo situacijoje glūdinčią ironiją bei flirtą, Jurgutienė įtikinamai dekonstruoja Kęstučio Nastopkos semiotinėje šio kūrinio analizėje atliktą geismo sutapatinimą su dviejų sąmonių geba aiškiai bei skaidriai komunikuoti. Abiem atvejais susitelkimas į konkretų meninį tekstą ir diskusija su kitais tyrėjais „užrašų“ praktikai išeina į naudą, nes postmodernistinės daugiaprasmiškumo, nevienareikšmiškumo ir miglotumo deklaracijos užleidžia vietą daug konkretesniems svarstymams apie geismo problematiką.

Be abejo, rimčiausia Jurgutienės ambicija – polemika su Algirdu Juliumi Greimu dėl Marcelijaus Martinaičio eilėraščio „Ašara, dar tau anksti“. Nors šis tekstas jau anksčiau publikuotas pačios autorės sudarytame vadovėlyje filologijos studentams, puikiai žinomas ir nagrinėjamas įvairiuose seminaruose, kolegų semiotikų – argi ne griežčiausios ir tvirčiausios teorinės mokyklos šiuolaikinių lietuvių literatūros tyrimų kontekste? – viešas atsakas į pradininkui mestą iššūkį kol kas dar nepasirodė. O visgi būtų įdomu bei aktualu, ypač turint omenyje, kad entuziazmas dėl Lietuvoje dar neišbandytų literatūros tyrimų krypčių ir metodų dažnai užgožia konstruktyvios polemikos iniciatyvas bei naudą ir patiems tyrėjams, ir tyrimų skaitytojams. Žinoma, galbūt kiek paradoksalu, jog dekonstrukcijai pasirinktas Greimo tekstas, kuris akivaizdžiai skirtas semiotikai populiarinti ir veikiausiai būtent dėl to laviruoja tarp eseistikos ir mokslinio tyrimo, lanksčiai žiūri į imanentinės analizės ribas ir t. t. Jurgutienė labai atidžiai suseka kiekvieną Greimo žingsnį anapus

paties nusibrėžtų rėmų, nors, reikia pripažinti, nutyli vietas, kai semiotikas papildo arba patikslina mintis, kurias ji kritikuoja². Maža to, protarpiais pradeda angažuotis tikrai ne mažiau nei pats medžioklės laimikis – antai, Greimo analizėje išryškintą religinį matmenį autorė atmeta stebėtina vienareikšmiškai suskirstydama, kokia laikysena žymi tikrą ir autentišką tikėjimą, o kokia tėra nukriukščionėjimas (p. 233).

Nepaisant to, šis ginčas išskirtinai produktyvus kaip akstinas Jurgutienei pateikti savą eilėraščio interpretaciją, Greimo plėtotą paralelę su malda pagrįstai iškeisti į raudos kodą, kurį medžiotoja kaip tikra (auto)dekonstrukcionistė pati ilgainiui paleidžia į laisvę – savitai išardo ir provokuoja skaitytoją mąstyti pačiam.

Jauniklių medžioklė: dekonstrukcijos užuomazgų literatūroje apžvalga

Kai autorė medžioja be konkurentų, laimikiai kaip reikiant kuklesni. Tokiais atvejais, užuot buvusi prieiga ar perspektyva, pati dekonstrukcija tampa objektu, kurio Jurgutienė ieško literatūros kūriniuose ir, viena vertus, tarytum atranda, tačiau, antra vertus, ypač žemai nuleidus kartelę.

Aptariant Aisčio eseistiką išryškinta ironija ir nihilizmas veikiau artimesni egzistencialistinei laikysenai. Maža to, autorės pastanga įrodyti, jog nė viena tautinės tapatybės forma *Dievuose ir smūtkeliuose* neįtvirtinama kaip Tikroji Tiesa, itin ryškiai kontrastuoja su ypač uždaro nacionalizmo apraiškomis. Keisčiausia, kad autorė jas cituoja³, tačiau ne su intencija dekonstruoti atviro ir abejojančio mąstymo įvaizdį, o savotiškai niveliuodama: „Gaila, kad tokių nacionalistinių frazių išvengti rašytojui nepavyko, bet gerai, kad jų nėra daug“ (p. 189). Šis „gerai“, liudijantis siekį sutaurinti nagrinėjamus autorius, dar ryškiau vaidenasi skyriuje, skirtame Mariaus Ivaškevičiaus dramaturgijai, kuri vadinama dekonstrukcine vien dėl to, kad demonstruoja abejonę didžiaisiais tautiniais pasakojimais. Viena vertus, šitaip dekonstrukcija ir vėl ištirpsta bendresnėje postmodernizmo kategorijoje. Kita vertus, čia pat grįžta itin senamadiška literatūros kritikos redukcija į autoriaus aptarnavimą – vietoj analizės tiesiog perpasakojamas siužetas, kurį apibendrina lyg tiesos ištara cituojami dramaturgo žodžiai apie kūrybos intencijas.

Paskutinėje analizėje, kurioje nagrinėjamas Shakespeare'o *Karalius Lyras*, tarytum švytuoklės principu vėl pakyla įtarumo kalbai ir idėjoms laipsnis, tačiau nebe tiek, kiek polemikoje su lietuvių kritikais. Žvelgdama į moterų traktavimo, tiesos sakymo ir kitas

² Vienas ryškiausių to pavyzdžių sutampa su retoriškai bene labiausiai provokuojančiu knygos fragmentu: kritikuodama tai, kaip Greimas interpretuoja neregius, kurių pasigailėjimo prašoma Martinaičio eilėraštyje, Jurgutienė pažymi, jog „aklumą Greimas tiesiogiai susieja ne su žmogaus fizine negalia ar socialiniu atstūmimu, bet su „kita reikšme“, su „mąstymo tamsumu“ („mato, bet lieka aklas“), ir eilėraščiui „prieša“ savą švietėjišką programą“ (p. 227), o tada autorė net klausia: „Gal mokslaviryų amžiuje, svaigstančiame nuo gyvenimo pažangos utopijų, žmogaus silpnumas ir aklumai reikalauję daugiau pagarbos ir pripažinimo?“ (p. 228), tačiau nutyli, kad vos kiek vėliau nei jos pateiktoje citatoje, nors ir iš kitos pusės, tačiau prie itin panašios idėjos prieina ir pats Greimas (2010, p. 135): „ašaros epitetas „Tu beraščių išmintie“ – daugiareikšmis: tai ne tik paprasto žmogaus paprastos išminties teigimas, bet kartu ir Rašto žinovų bei daktarų ir apskritai visos filosofinės ir poetinės retorikos atmetimas“.

³ „Mes negalime duoti lietuviškų pavardžių žydeliams, nors jie jų su ašaromis prašytų. Mes negalime leisti svetimųjų į savo tarpą [...] nes jie gali užnuodyti mūsų kraują, pagadinti mūsų būdą“ (Aistis, in: Jurgutienė, 2023, p. 189).

problemas, autorė puikiai demaskuoja, kaip etine gėrio ir blogio priešprieša naudojamas iš esmės siekiant paprasčiausio paklusnumo. Maža to, interpretacijos pabaigoje pavyksta išvengti Dioniso reinkarnacijos – tendencijos apversti, o ne griauti binarines opozicijas. Tačiau diskusijų partnerio stoka išlieka: autorė deklaruoja, kad siekė „ne tiek paneigti dramos „Karalius Lyras“ chrestomatines prasmes, kiek su jomis diskutuoti“ (p. 293), nors analizėje jos praktiškai nefigūruoja.

Medžioklės mokytojai: amerikiečiai vietoj prancūzų

Iš pirmo žvilgsnio antroji „užrašų“ dalis, skirta pagrindinėms dekonstrukcinės kritikos nuostatomis, parašyta aiškia, suprantama, galbūt vietomis tik perdėm aptakia kalba. Tačiau, kita vertus, atsižvelgiant į išvardytas analizių, pateiktų trečiojoje dalyje, problemas, atrodo tikėtina, kad būtent šis aptakumas galėjo prisidėti prie didžiulių darbo su konkrečiais meniniais teksta kokybės bangavimų bei dekonstrukcinio mąstymo specifikos difuzijos bendresniame postmodernizmo ir poststruktūralizmo idėjų kontekste.

Galbūt keltina hipotezė, kad koją pakišo tai, kad „užrašų“ dekonstrukcija – tai savotiškas importo importas, mat autorės cituojami ir pasitelkiami teoretikai – daugiausia Jeilio kritikai, su kurių tyrimais Derrida, kaip minėta, nesitapatino. Galbūt dėl to visiškai neišplėtotas liko to paties archirašto skirtumas nuo rašymo kasdiene šio žodžio prasme (p. 31), o fenomenologija buvo įtraukta į dekonstrukcijos epitetą, kuris pateikiamas be jokios kritinės distancijos – „struktūrinė fenomenologija“ (p. 56). Turint omenyje, kad polemika su Husserliu padėjo Derrida išgryninti vienas iš originaliausių dekonstrukcijos idėjų, tokie oksimoronai, pateikti be išsamios argumentacijos, suteikia daugiau sumaišties nei aiškumo. Tuo nenorime pasakyti, kad Derrida – tai šventas dekonstrukcijos pranašas, tačiau atrodo, jog strategija slopinti tarp jo idėjų ir Jeilio kritikų glūdinčią įtampą dėl tolydumo – esą amerikiečiai vien tęsė ir pildė, o ne keitė ir transformavo dekonstrukcijos pobūdį – tiesiog niveliuoja skirtingų teorinių mokyklų bei konceptų specifiką.

Knygoje trūksta ir labiau niuansuoto požiūrio į tą patį struktūralizmą, kuris retsykiais primena XIX amžiaus pozityvizmo dublikatą. Autorė trina skirtis tarp rusų formalistų, prancūzų struktūralistų ir naratologų (kuriais, tarp kitko, save vadino ir nemažai amerikiečių tyrėjų), implicitiškai sugretina visas tris grupes su Aristoteliu, kuriam žanras buvo paskiro kūrinio vertės matas, ir supriešina su Derrida kvietimu kreipti dėmesį į tai, kas literatūroje nesuklasifikuojama (p. 141). Tačiau tokia pozicija, išsakyta polemikoje su Greimu, nesuderinama nei su semiotikos ištakomis, kai siekta išgryninti *universalias, nuo žanro nepriklausomas* reikšmės sąlygas, nei su šiuolaikiniais tyrimais, kuriuose semiotika taikoma *konkretaus diskurso semantikos specifikai* išgryninti, o žanrai, jei ir figūruoja apibendrinimuose, vis vien niekada nefunkcionuoja kaip išankstinis vertinimo ar interpretacijos standartas.

Tam tikrų konceptų supaprastinimų pasitaiko ir tada, kai autorė ne polemizuoja, o tiesiog įtraukia į savo diskursą terminus iš kitų disciplinų. Antai, Jacques'o Lacano sąvoka „Kitas“ pasitelkiama Lyro tapatybės trapumui nusakyti ir visiškai atsiejama nuo psichoanalizės, kurioje šis žodis apibūdina simbolinį autoritetą – būtent tai, ko griūtį ir

prarastį aprašo pati Jurgutienė (p. 280). Svarstydamą apie teksto ribų problemą, autorė vartoja terminą, kurį įkandinė Žukauskaitės verčia „neapibrėžta determinacija“ (pranc. *surdétermination*) ir aiškina kaip principą, jog „bet kuri tapatybė yra dalinė, laikina ir keičiama konteksto“ (p. 111), nors originaliai ši Freudo sąvoka (vok. *Überdeterminierung*) apibūdina ne reikšmės stabilumo *stoką*, o priešingai – *perteklių*, kuris susiformuoja tada, kai vienas diskurso elementas nesąmoningai susiejamas su keliomis skirtingomis motyvacijomis. Ne sykį knygoje minimas *jouissance*, kurį autorė verčia „malonumas“ (p. 100) ar net „mėgėjas“ (p. 135), ir nepaaiškina, kodėl atsisako, kaip ir ji pati, Roland’u Barthes’u sekusios Jurgitos Katkuvienės pasiūlyto „svaigimo“ (Katkuvienė, 2010, p. 17) arba Žukauskaitės pasirinkimo neversti šio termino apskritai (Žukauskaitė, 2005). Kyla klausimas, ar sąvoka apskritai buvo reikalinga, mat liko nutylėtas pats svarbiausias konceptualinis aspektas, kurį iš Lacano perėmė ir dekonstrukcionistai, ir kiti mąstytojai – skirtumas tarp malonumo, kylančio iš niekad iki galo nepatenkinamo geismo (pranc. *plaisir*, angl. *pleasure*), ir destruktivaus mėgavimosi (pranc. *jouissance*, angl. *enjoyment*, nors kartais, kaip ir Žukauskaitės tekstuose, terminas paliekamas originalo kalba).

Be abejo, negalima teigti, kad šie ir analogiški terminų vartojimo netikslumai trukdo suvokti pagrindines autorės dėstomas mintis. Jos teiginius ir kritikuojamas pozicijas tikrai galima suprasti, tačiau, turint omenyje dekonstrukcijos žodyno reputaciją (analitinės filosofijos, tekstologų bei klasikinės filologijos atstovų priekaištus, jog paprastos idėjos nemotyvuotai komplikuojamos miglotais terminais), sąvokų vartojimo tikslumas nūdien atrodo ypač aktualus.

Galimybės vietoj išvadų

Aušros Jurgutienės medžioklė – itin įvairialypė ir dėl to kartais intriguoja, kai kada nustebina, tarpais provokuoja ginčytis. Tačiau visų svarbiausia, kad tai drąsus žygis, akivaizdžiai trukęs ne vienus metus, per kuriuos apeiti itin skirtingi literatūriniai laukai, o dekonstrukcija spėta ir pasinaudoti kaip įrankiu, ir patykoti jos it grobio.

Nuosekliai laikydamasi savo pačios įvardytų gairių, autorė knygos pradžioje retrospektyviai apmąsto nueitą kelią ir pažymi, kad jam veikiau tiktų ne monografijos, o pavadinime atsidūrusi „užrašų“ arba esė paantraštė. Atsispiriant nuo šios pastabos, atrodo logiška teigti, kad didžiausias laimikis – tai ne nauja metafizinė Tiesa, skirta ant sienos pakabinti, o galimybės, kurias atveria atlikta analizė. Tikėtina, kad su tuo susijęs ir sprendimas knygą baigti ne išvadamis, o tartum staigiu diskurso nutraukimu, kuris nebyliai rodo paskatą leisti į mišką patiems. Ir nors šios recenzijos epigrafe nugulusi Derrida ištara byloja, kad dogmos dekonstruojasi ir be valingo sprendimo, tačiau baigti norėtusi kvietimu ruošti medžioklei. Nebūtinai to paties grobio ir nebūtinai tais pačiais takais, tačiau būtinai turint omenyje, jog nei į autoriaus kultą orientuota kritika, nei harmoningų sintezių vizijos, nei griežtus mokslo standartus akcentuojantys tyrimai nėra apsaugoti nuo ironiškų dekonstrukcijos strėlių, kurios atranda net ir pačius nežymiausius tvirtų kiautų plyšius.

Literatūros sąrašas

- Clark, D. L., 2007. Lost and Found in Translation: Romanticism and the Legacies of Jacques Derrida. *Studies on Romanticism*, 46 (2), p. 161–182.
- Derrida, J., 2006a. *Apie gramatologiją*. Vertė N. Keršytė. Vilnius: Baltos lankos.
- Derrida, J., 2006b. Laiškas draugui japonui. Vertė N. Keršytė. In: L. Duoblienė, sud. *Šiuolaikinė ugdymo filosofija: refleksijos ir dialogo link*. Vilnius: Tyto alba, p. 188–195.
- Greimas, A. J., 2010. Ašara ir poezija. In: A. Jurgutienė, sud. *XX amžiaus literatūros teorijos. Konceptualioji kritika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 119–140.
- Katkuvienė, J., 2010. Kūnas literatūros teorijoje: spąstai ar vartai? Roland'o Barthes'o atvejis. *Colloquia*, 10, p. 13–26.
- Keršytė, N., 2008. Kitas Tame Pačiame ar priešais Tą Patį. *Athena*, 4, p. 62–104.
- Peluritis, L., 2022. *Ola ir dvi saulės. Filosofija sovietų Lietuvoje (1944–1986). Institucijos, asmenybės, idėjos*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas. Prieiga internete: <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:149613058/datastreams/MAIN/content> [žiūrėta 2024-10-27].
- Redfield, M., 2007. Aesthetics, Theory, and the Profession of Literature: Derrida and Romanticism. *Studies on Romanticism*, 46 (2), p. 227–246.
- Žukauskaitė, A., 2005. *Anamorfozės. Nepamatinės filosofijos problemos*. Vilnius: Versus aureus.